

Торайғыров университетінің
ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
Торайғыров университета

**ТОРАЙҒЫРОВ
УНИВЕРСИТЕТІНІҢ
ХАБАРШЫСЫ**

Филологиялық сериясы
1997 жылдан бастап шығады

**ВЕСТНИК
ТОРАЙҒЫРОВ
УНИВЕРСИТЕТА**

Филологическая серия
Издается с 1997 года

ISSN 2710-3528

№ 1 (2021)

Павлодар

**НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
ТОРАЙГЫРОВ УНИВЕРСИТЕТА**

Филологическая серия

выходит 4 раза в год

СВИДЕТЕЛЬСТВО

О постановке на переучет периодического печатного издания,
информационного агентства и сетевого издания

№ KZ30VPY00029268

выдано

Министерством информации и общественного развития
Республики Казахстан

Тематическая направленность

публикация материалов в области лингвистики, и языкознания

Подписной индекс – 76132

<https://doi.org/10.48081/MPRM4825>

Бас редакторы – главный редактор

Жусупов Н. К.

д.ф.н., профессор

Заместитель главного редактора

Анессова А. Ж., *доктор PhD*

Ответственный секретарь

Уайханова М. А., *доктор PhD*

Редакция алқасы – Редакционная коллегия

Дементьев В. В., *д.ф.н., профессор (Российская Федерация)*

Еспенбетов А. С., *д.ф.н., профессор*

Трушев А. К., *д.ф.н., профессор*

Маслова В. А., *д.ф.н., профессор (Белоруссия)*

Пименова М. В., *д.ф.н., профессор (Российская Федерация)*

Баратова М. Н., *д.ф.н., профессор*

Аймухамбет Ж. А., *д.ф.н., профессор*

Шапауов Ә. Қ., *к.ф.н., профессор*

Шокубаева З. Ж., *технический редактор*

За достоверность материалов и рекламы ответственность несут авторы и рекламодатели

Редакция оставляет за собой право на отклонение материалов

При использовании материалов журнала ссылка на «Вестник Торайгыров университета» обязательна

<https://doi.org/10.48081/SCBJ9142>***Қ. Т. Жанұзақова, А. Қ. Ибадуллаева**Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚ ПРОЗАСЫНДАҒЫ МИФОПОЭТИКА

Қазіргі қазақ прозасында мифопоэтикалық ізденіс адам болмысы, жаратылыс пен өмірдің мәнісі хақында философиялық және концептуалдық ой айтудың тәсіліне айналды. Мақалада прозалық туындылардағы мифопоэтикалық формалардың көркемдік мүддеге қызмет ететін және авторлық концепцияны, идеяны ашатын эстетикалық құрал екендігі пайымдалады. XX ғасырдың 60–70 жылдарынан бастап қазақ әдебиетінде аңыздық желі, мифологиялық сюжеттер, мотив пен образдар қазақ қаламгерлерінің шығармаларында жиі қолданылып, көркемдік ізденістердің күрделі де белсенді процесі жүрді. Мақалада прозалық шығармалардың көркемдік жүйесіндегі мифтік сюжеттердің, сарындардың, образдардың қызметі қарастырылады. Қазақ әдеби процесінің дамуында дін-мифологиялық мотивтердің ықпалы зор болғанымен, оның дамуы да түрлі тарихи, әлқуметтік, әдеби-саяси жағдайларға байланысты біркелкі болмағаны, оған әсер еткен факторлар тұжырымдалады. XX ғасыр әдебиетінде басым уақыт үстемдік еткен социалистік реализм қазақ жазушыларының көркемдік талабы мен сұранысына толық жауап бере алмағандықтан, әдебиетте өзгеріс, өзгеше рух тілеген жаңа эстетикалық жағдайдың қалыптасқаны, шығармашылық ой еркіндігі орнаған қазіргі қазақ прозасында мифопоэтиканың шығармалардың көркемдік жүйесіне кірігу процесінің қарқынды жүргені зерделенеді.

Кілтті сөздер: мифопоэтикалық формалар, мифология, аңыз-әңгімелер, прозалық туындылар, мифтік шығармашылық.

Кіріспе

Миф – алғашқы қауымдық қоғам адамдарына тән әлем туралы қиял-ғажайып мазмұндағы аңыз-әңгімелер. Қазақ мифологиясы әлемнің кез-келген бөлігіндегі адамзаттың сан қилы қиялы мен арманының жемісі болатын аңыздарға бай. Оның адамзаттың рухани тәжірибесін жинақтаған мазмұндық

байлығы, әмбебап сипаты ғасырлар бойы түрлі бағыттағы жазушыларды елiктiрiп келдi. Көркем прозадағы мифопоэтика қашанда көнеден қазiрге дейiн қатталған адамзат ойының мәйегiн, рухын, пәлсапасын жинақтап, бейнелеуге шексiз мүмкiндiк бередi. Жазушылар осынау сарқылмас бастаудан нәр алды, мифопоэтикадағы жалпы адамзаттық идеялар мен адамгершiлiк мәселелер қазiргi заманның өткiр де өзектi мәселелерiмен әдемі үйлестi.

Зерттеудiң нысаны: прозадағы мифопоэтиканың көркемдiк қызметiн пайымдау.

Зерттеудiң пәнi: мифология желiсiне құрылған прозалық туындылар.

Мақсаты: қазақ әдеби процесiнiң дамуында дiни-мифологиялық мотивтердiң ықпалы зор болғанымен, оның дамуы бiркелкi болмағаны, оған әсер еткен факторлар тұжырымдалады.

Мiндеттерi: прозадағы мифтiк сюжеттердiң көркемдiк қызметiн пайымдау; мифопоэтиканың прозадағы ықпалы мен оны қолданудағы ортақ сипаттар мен өзiндiк ерекшелiктерiн зерделеу.

Зерттеудiң әдiстерi мен нәтижесi:

Миф бойындағы жалпыадамзаттық мазмұн олардың қазiрге дейiн өзектiлiгiн жоғалтпағанын көрсетедi. Болмыстағы бар нәрседен гөрi беймәлiм дүниенi танып-бiлуге ұмтылу, құпия ғаламат күшке сiлтеме жасау – мифтiң өзiндiк ерекшелiгi. Бұрын ол алғашқы танымдық форма едi. Қазiргi кезде мифопоэтика – суреткерлiк шығармашылықтың жемiсi, көркемдiк мүддеге қызмет ететiн эстетикалық құрал. Асқақ стиль, кеңiнен жинақтау мифке пәлсапалық қасиет дарытса, ненiң болған-болмағанын ажыратпау мифтiң көркемдiк тiнiндегi қиял байлығын көрсетедi. Мифте көзге көрiнбес, айқын емес, болуы мүмкiн нәзiк тұстар айқын, нақтылы болмыспен араларын ажыратып жатпай-ақ қатар, тең дәрежеде көрiнiп жатады, бiрақ көбiнесе болуы мүмкiн қасиетi басым түсiп, мәселе соның пайдасына шешiлiп те жатады [1, 220 б.]. Зерттеушiлер мифтiң көмегiмен әдеби үдерiстiң заңдылықтары мен әдеби жанрлар ерекшелiктерiн айқындап қана қоймай, жеке әдеби шығармалардың ерекшелiктерiн тануға ұмтылуда. Осы орайда миф поэтикасын зерттеушi Е. М. Мелетинский қазiргi әдебиетте мифтi саналы түрде дәстүрден тыс, шартты сипатта, яғни оның «рухын» қолдану басым сипат алғанына назар аударады [2, 280 б.]. Бағзы заманда қалыптасқан мифтiң өркениетi қарыштап дамыған қазiргi уақытта өзiнiң бастапқы қалыбын сақтап қалмасы түсiнiктi. Көркем әдебиетте оның трансформацияға ұшырауы жаңа мүмкiндiктердiң көзiн туғызды. Осы орайда көркем сөз өнерiнде неомифологизм феноменi пайда болды.

Қазақ әдебиетiндегi мифопоэтика С. Қасқабасов, А. Жаксылықов, Б. Жетпiсбаева еңбектерiнде қарастырылады. Мифопоэтиканы ұғымды қолданған жазушылар туындыларындағы ортақ дүние: ұлттың өткен

өміріне, тарихына байланысты ауқымды пәлсапалық толғаныстарға, ой-пайымдауларға жақындық; ауыз әдебиетінің поэтикасымен, ішкі үндестік; романтикалық стиль, көтеріңкі-эмоционалдық леп. Қазақ прозасындағы мифопоэтика ерекше құбылыс болды, көркемдік ізденістердің күрделі де белсенді процесі жүрді. Қазақ әдеби процесінің дамуында діни-мифологиялық сарын әр кезеңде әрқилы дамыды. Өткен ғасырдың басында әдебиетте күшті көрініп, 1930–60 жж. саясаттың салдарынан үзіліп қалды, XX ғ. аяғынан қазірге дейін прозадағы осы сабақтастық қайта жалғасқанын көреміз. А. Жақсылықов қазақ әдебиетінде мифопоэтикалық ойлау дәстүрінің генетикалық сабақтастығы үзілмегенін, дәстүрдің А. Иассауи, Асан қайғы шығармаларынан бастау алатынын жазады [3, 317 б.].

Қазақ прозасында өзгеше бітімді миф-аңыздардың бой көрсетуі жазушылар шығармашылығындағы ерекше бір құбылыс болды. Әрине, XX ғ. қазақ әдеби процесінің дамуында діни-мифологиялық мотивтердің ықпалы зор болғанымен, оның дамуы біркелкі жүрген жоқ. Мифологиялық желі XX ғ. басындағы әдебиетте жақсы көріне бастады да, 1930–60 жылдар аралығында әдебиетте үстемдік еткен идеологиялық себептердің салдарынан үзіліп қалды, кейіннен 1970 жылдардан бастап қазақ прозасындағы осы сабақтастықтың қайта жалғасқанын аңғарамыз.

Шын мәнінде, қазақ прозасында парадигматикалық ассоциативті мифопоэтикалық ойлау жүйесінің алғашқы формалары, сюжетті фольклорлық мотивтермен көмкеру С. Сейфуллин, С. Ерубаев, М. Әуезов, М. Жұмабаев, Ж. Аймауытов шығармаларында айқын көрінді. Болмысты бейнелеудің тәсілі ретінде мифопоэтикалық архетиптерді қолдану – М. Әуезов поэтикасы ерекшеліктерінің бірі. Сюжетті фольклорлық мотивтермен әдіптеу 1940–50 жылдар прозасында көрініс берді, алайда ол қосымша этнографиялық материал деңгейінде қолданылып, сюжетті қосымша желілермен күрделендірген жоқ.

Қазақ көркем сөз өнерінің хас шебері М. Әуезовтің алғашқы туындыларындағы эпикалық метафоризм 1970 жылдары Ә. Кекілбаев, Д. Исабеков, М. Мағауин, Д. Досжанов, О. Бөкеев, С. Санбаевтың прозалық туындыларында ежелгі фольклорлық-мифологиялық мәдениетпен сабақтастығын, байланысын жалғастырып, қайта жаңғырады. Қазақ прозасындағы мифологизм М. Әуезов, С. Мұқанов, Ғ. Мүсірепов, т.б. қаламгерлер туындыларынан нәр ала көктеп, көркемдік көкжиегін кеңейтті, қазіргі қазақ әдебиетіндегі мифопоэтикалық формаларды қолдану дәстүрі күрделене түсті. 1970 жылдардан бастап қазақ суреткерлері фольклорлық мұраларға, сол арқылы мифопоэтикалық архетиптерге жиі назар салатын, алайда әлеуметтік-тарихи контексттің сан алуан болуына байланысты ол да түрлі сипат алып отырды.

Мифтік, аңыздық сюжеттердің 1970-90 жылдары дамуы мен өрістеуіне жаңа серпін берген жазушылардың шығармаларында ортақ сипаттар болды. Қазақ жазушыларының туындылары халықтың өткен тарихына қатысты ауқымды философиялық пайымдауларға, толқаныстарға бейімділігімен; «халық ауыз әдебиетінің поэтикасымен, эстетикасымен ішкі үндестігімен; көтеріңкі-эмоциялық, романтикалық стильге жақындығымен ерекшеленді. Анығын айтқанда, мифотворчествоға барып жүрген жазушыларды «таза» – дәстүрлі реалистер қатарына жатқызуға бола бермес.

Қазақ әдебиетінде мифті тудырушы жазушылардың алдыңғы қатарындағы Ә. Кекілбаевтың («Дала балладалары», «Аңыздың ақыры»), О. Бөкеевтің («Қар қызы», «Мұзтау»), С. Санбаевтың («Аңызды аңсағанда», «Көп-ажал»), М.Ысқақбай («Ұят туралы аңыз»), т.б. шығармалары ерекше «ойындық» стилімен, жанрлық шекараларының бұлдырлығымен, бұрынғы эстетикалық және идеологиялық қалыптың шеңберінен шыға білу қасиетімен ерекшеленді.

Қазақ прозасында аңыздық желілерді өнімді пайдаланған, өзінің көркемдік шешімін әлемге танытқан жазушылардың көш басында Ә. Кекілбаевты атауға болады. Ә. Кекілбаевтың прозалық туындыларында мифопоэтикалық формаларды қолдану үрдісі, шығармашылық эволюциясы біркелкі емес. Ә. Кекілбаевтың алғашқы повестері мен романында дүниені, әлемді мәңгілік критерийлер – өмір мен өлім, жақсылық пен жамандық, махаббат пен жауыздық, рух бостандығы арқылы қабылдады. Ол тарихты, тұлғаны романтикалық, философиялық тұрғыда қабылдаудан («Аңыздың ақыры», «Ханшадария хикаясы») сана ағымына жақын баяндауға, одан «Үркер», «Елең-алаң» романдарындағы беллетристикалық, реалистік формаға қарай жүрді. Ә. Кекілбаевтың «Дала балладалары», «Аңыздың ақыры» романындағы субстанционалды конфликтілерді, махаббат пен парыз қақтығысын бейнелеуге ұмтылыс, яғни болмыстық константалардың айқын көрінуі, жоғары патетика, афоризмдерге бейімділік оның шығармаларын тарихпен, өткенмен байланыстырды.

Ә. Кекілбаев «Күй», «Ханша-дария хикаясы», «Шыңырау» повестерінде ежелгі аңыз-әңгімелерді шебер пайдалана отырып, өткен күннің рухани ерлік, өнегеге толы жарқын да қаһарлы бейнесін жасайды, бүгінгі күннің көкейтесті мәселелерін қозғайды. Ә. Кекілбаевтың «Аңыздың ақыры» романы тұтасымен бүгінгі заман ыңғайына қарай бейімделген ұлттық мифке құрылып, мәңгілік құндылықтарға арқа тірейді.

Ә. Кекілбаев шығармаларында («Дала балладалары», «Аңыздың ақыры») мифологема бүгінгі күннің өзекті рухани-адамгершілік мәселелерін өткен дәуірлердің ауқымында бейнелеу мақсатында қолданылған. Жазушы мифтердің экспрессивтік тіл көркемдігін, эстетикалық-эмоционалдық

куатын шебер пайдаланады. Романтикалық мазмұндағы мифологема көркем шығармаға көркем кестелі тіл, эстетикалық, идеялық мазмұн, терең эмоционалдық-экспрессивтік мән-мағына дарытты.

М. Ысқақбай «Ұят туралы аңыз», «Ғажайып бала», «Жойқан төбе», т.б. туындыларында мифологиялық негізге сүйене отырып, қиял-ғажайып дүниесіне, астарлы терең философияға, қазақы күйкі тұрмыстан гөрі кең арналы әлеуметтік өреге оқушы қиялын жетелейді. Ол өз шығармаларында ассоциатика элементтерін батыл қолданады. М. Ысқақбаевтың повестерінде мифологиялық аллегорияның мағынасы шығарма мәтінінің астарына, ішкі терең өзегіне ауысты. Оның жинақтаушылық ауқымы, символикалық мәні тереңдей түсті.

Шығармаларына мифтік сюжеттер, образдар арқау болған Ә. Кекілбаев («Аңыздың ақыры», «Күй», Ханша-дария хикаясы»), С. Санбаев («Ақ аруана», «Көп-ажал», «Аңызды аңсағанда», «Мәңгілік күрес»), Т. Әбдіков («Тозақ оттары жымындайды»), О. Бөкеев («Айпара-ана»), М. Ысқақбаев («Ұят туралы аңыз», «Ғажайып бала»), М. Мағауин («Қыпшақ аруы»), Х. Әдібаев («Отырар ойраны») сынды қаламгерлер прозасы халқының өткен рухани тәжірибесін философиялық тұрғыда байыптауымен, халық ауыз әдебиетінің поэтикасы, эстетикасымен ішкі үндестігімен, көтеріңкі-эмоционалдық, экспрессивтік мазмұнымен ерекшеленеді. Өткен дәуірлердің рухани тәжірибесінің «түйіні» болып табылатын ондағы бай мазмұн, мифтің универсалды қасиеті, синкреттілігі әр түрлі бағытта қалам тартқан қазақ жазушыларының назарын өзіне аударды.

Қазақ жазушылары бір жағынан, өздерінің жаңа авторлық мифтерін жасай білсе, екінші жағынан, олар ескі аңыздарды міндетті түрде қайта жаңартып, түрлендіріп, өзгертті. XX ғасыр соңындағы қазақ прозасында аңыздық желілер, мифопоэтикалық формалар тарихи-реалды уақытқа негізделген түрде ғана емес, шығарма логикасынан шет тұра беретін автономдық мағынасын күшейте түсті. Қазақ әдебиетінде «жаңа миф» жасаушы жазушылардың алдыңғы қатарында көрінген Ә. Кекілбаевтың («Дала балладалары», «Аңыздың ақыры»), О. Бөкеевтің («Қар қызы», «Мұзтау»), С. Санбаевтың («Аңызды аңсағанда», «Көп-ажал»), т.б. шығармалары «ойындық» стилімен, жанрлық шекараларының бұлдырлығымен, қалыптасқан эстетикалық және идеологиялық шеңберлерден шыға білу қасиетімен, романтикалық бояуымен ерекшеленеді.

Көркем шығармада өткен күннің оқиғалары бүгінгі күнмен және болашақпен, миф, фантазия, қиялдың шарықтауы реалды болмыспен жымдаса өріліп кетеді. (Т. Ахметжанның «Нобель сыйлығында» періштенің Алматыға түсіп, адамдардың иманын тексеруі, «Сұлу мен суретшіде» Шалдың өзі салған суреттен қаза табуы, М. Мағауиннің «Қыпшақ аруында» тас мүсіннің тірілуі, Саржан мен Айсұлудың орта ғасырлардан бүгінгі

күнге өтуі, Х.Әдібаевтың «Отырар ойранында» Кербұғының Тозақ пен Жұмақтың ортасын кезуі, т.б. желілер). Шындық пен қиялдың ара-жігінің ажыратылмауы, олардың арасындағы шекараның нәзіктігі, бұлдырлығы сондай, оқиғаның болған-болмағаны, суреттелген оқиғалардың қайсысы бұрын, қайсысы кейін болып жатқаны аңғарылмайды.

Х. Әдібаев «Отырар ойранында» Шыңғыс әскерінің Отырар қаласын жаулап, жермен-жермен етуіне байланысты тарихи оқиғаны жаңаша баяндаған. Көп желілі роман күрделі философиялық сипатымен, экзистенциалды дүниетаным мотивімен, мифопоэтикалық, парадигматикалық қабаттардың корреляциясымен, эмоционалды-экспрессивтік бояудың қалыңдығымен ерекшеленеді. Роман тарихи тақырыпты қаузап отырып, адам психологиясындағы тереңіне бойлап, жан тұңғығындағы сырды ақтаруға талпыныс жасайды. Романда уақыт пен кеңістік арасындағы шекара жойылған, уақыт, оқиғалар, діни-мәдени қабаттар – барлығы араласып кеткен. Қаламгер романда оқиғаның уақытын сығымдай отырып, ғасырлық оқиғаларды бір-екі ай көлеміне жинақтаған. Мифологиялық реминисценцияларда періштелер, шайтани бейнелер, Иса пайғамбар, Иуда, сонымен қатар Сират көпірі, Тозақ пен Жұмақ сынды концептуалды бейнелер, діни мазмұндағы мифтік мотивтер мольнан ұшырайды. Кербұғы, Шыңғысхан, Иса пайғамбар әр ғасырдың перзенті бола тұра, шығармада бір уақытта тірлік етуде. Тіпті крест ағашқа Исаны байлап жатқанда, Шыңғысхан оның денесіне тот басқан үш шегені қағып тастайды.

Романда салмағы ауыр образдардың бірі – Кербұғы бар болмыс-бітімі мен дара мінез ерекшелігіне қарамастан үлкен жалпылаушылық мәнге ие болған. Ол – масштабты образ, жырау-даналардың жинақталған бейнесі. Көзі соқыр, бірақ түйгені мен көргені көп даланың дана қарты, сәуегей, көріпкелі. Кербұғы шығармада үнемі көптің атынан сөйлейді. Реалистік бейнеден алшақ сомдалған.

Көне аңыздарға иек арта отырып, жазушылар қоғам дамуының ерекшеліктерін безбендеп, ұрпақтар, дәуірлер сабақтастығын бейнелейді. Миф шығармада көтерілген философиялық мәселелердің шексіздігін, мәңгілік, тұрақты сипатын пайымдауға мүмкіндік береді. Миф шығарманың көркемдік құрылымын күрделендіріп, мағыналық ауқымдылығын кеңейтеді, тұспалдау, меңзеу формалары арқылы белгілер, символикалық бейнелер қатарын қалыңдатаып, баяндауды ассоциациялармен, реминисценциялармен байытады.

А. Алтайдың «Алтай балладасы» («Алтайдың алқызыл модағайы») атты роман-мифінде аңыздың модернистік таныммен ұштасқан бірлігін көреміз. Шығарманың тағы бір ерекшелігі оның «роман-миф» деп аталуында, яғни тұтастай аңызбен астасып келуімен байланысты. Алтай балладасы» романы, негізінен, постмодернистік таныммен, фрейдистік философиямен

ұштасқанымен, шығарма негізінде көне дәуірлердегі аңыз жатыр. Шығармада П. Мерименің «Локис» атты шығармасындағы аю туралы көне аңызбен сабақтастықты көреміз. П. Мериме халық арасындағы аю мен адамнан жаралып, кісікіктеу боп туған адам туралы аңызды әдеби шығармаға айналдырған. Адамның дуалистік, яғни хайуандық және кісілік екіұдайы табиғатын литва халқының аңызы арқылы безбендеген. Осы жұмбақ оқиғамен жанасымы бар А.Алтайдың романында Бұлабикеге қатысты аюда хайуандық инстинкт басым болса, ал Ұлардың бойында махаббат сезімі, сағыныш, отбасын құру туралы ой басым. Айқоңыр образының өзі дуалистік негізде жасалған: бір жағынан, ол – жыртқыш аң, екінші жағынан – ғашық жан иесі.

Неомифологизм феномені, яғни жаңа кезеңнің мифі ретінде қабылдайтын мифологиялық универсалиилер қазақ қаламгерлерінің шығармаларынан да айқын таныла бастағанын көреміз. Мифопоэтика белгілі бір уақыттың, тарихи дәуірдің шеңберінен тыс рухани бағдар, халықтың рухы мен рухани өмірін бейнелейтін көркемдік құрал ретінде қолданылды.

Кеңестік прозада идеологиялық ықпалға қарамастан жазушылар мифопоэтикадан адамның қайыспас рухын ардақтайтын терең философиялық мән, мәңгілік уақытпен үндесетін соны мазмұн тапты. Мифтің поэтикалық, символдық, бейнелілік қасиетін жаңа көркемдік мақсатқа ғана емес, өздерінің көңілі толмаған ахуалдан шығудың жолын қарастыруда өзгеріске ұшыратып пайдаланды. Қазіргі қазақ прозасында мифопоэтиканы қолдану дәстүрі күрделене түсті. Қазақ суреткерлері фольклорлық мұраларға, мифопоэтикалық архетиптерге бас қойды, алайда әлеуметтік-тарихи контексттің сан алуан болуына байланысты ол да түрлі сипат алып отырды. Мифопоэтика бірде туындының көркемдік құрылымында сюжетті көмкеруші қызметінде, эпикалық фонды жасау тәсілі ретінде қолданылады, кейде туындыға тұтастай арқау болып, композицияның тірегіне айналып, концептуалық басты қызмет атқаруы мүмкін. Қазіргі прозадағы мифопоэтика өзінің дәстүрлі, тұрақты қасиеттерінен айырылып, жеке авторлық мифологияға ойысты, ұлттық бояуының сан алуандығын сақтай отырып, олармен кірігу, бірігу процесі жүрді, яғни бүгінгі күннің елегінен өтіп, соны қырынан көрініс берді. Мифопоэтика жазушының өзін-өзі бейнелеуінің, өз концепциясын ашудың мақсаты мен міндеттеріне бағынады [4, 138 б.].

Қазақ қаламгерлері адам болмысының қарама-қайшылықты, күрделі табиғатын ашып, бүгінгі күннің рухани мәселелерін терең бейнелеу үшін мифтік сюжеттерді жаңғыртып, жаңартып, авторлық мифологияны жасай алатынын дәлелдеді, мифтердің сұлу поэтикалық тіліне, экспрессивтік көркемдігіне жүгінді, мифологизмге жаңаша жинақтаушылық сипат берді, қолданылады.

Қорытынды. Қазіргі прозада қаламгерлердің стилі мен көркемдік ойлау жүйесінде мифопоэтика толымды сипатымен, өзіндік ерекшеліктерімен, жана

мазмұндық формада көрінеді. Қазақ әдебиетінде авторлық мифология жасай білген қаламгерлер шығармалары ерекше «ойындық» стилімен, жанрлық шекараларының бұлдырлығымен, бұрынғы эстетикалық және идеологиялық қалыптың шеңберінен шыға білу қасиетімен ерекшеленді. Қазақ жазушылары мифопоэтикалық пішіндерді адам өмірінің мәні мен мағынасы, жұмбақ жаратылыстың адам санасына бағынбас өзіндік заңдылықтары хақында философиялық ой толғаудың құралы ретінде қолданып, мифтің өрісін кеңейтті.

Пайдаланған деректер тізімі

- 1 **Берковский, Н. Я.** Романтизм в Германии. – Л. : Художественная литература, 1973. – 567 с.
- 2 **Мелетинский, Е. М.** Поэтика мифа. – М. : Наука, 1976. – 407 с.
- 3 **Жаксылыков, А. Ж.** Образы, мотивы и идеи с религиозной содержательностью в произведениях казахской литературы. – Алматы, 1999. – 348 с.
- 4 **Хализев, В.** Теория литературы. – М., 2002. – 437 с.
- 5 **Садықов, Х.** Мифологизм ықпал ма, әлде төл құбылыс па? // Қазақ әдебиеті. – 1985. – № 28. – Б. 6–7.
- 6 **Мәуленов, А.** Қазіргі прозадағы мифтік-аңыздық қолданыс. – Алматы: Қазығұрт, 2008. – 184 б.
- 7 **Панченко, И.** Вспоминаю прошлое – заглянуть в будущее // Вопросы литературы. – 1983. – № 6. – С. 83–109.
- 8 **Ғалиева, А. Н.** Қазіргі қазақ романы құрылымындағы мифопоэтикалық пішіндер. – Алматы, 2006. – 128 б.
- 9 **Волков, И.** Творческие методы и художественные системы. – М.: Искусство, 1989. – 250 с.
- 10 **Жанұзақова, Қ.** Қазақ романтизмінің поэтикасы. Монография. – Алматы, 2015. – 224 б.

References

- 1 **Berkovsky, N. Y.** Germaniyadağı romantizm. [Berkovsky, N. Y. Romanticism in Germany] – L. : Fiction, 1973. – 567 p.
- 2 **Meletinskiy, E. M.** Miftiñ poetikasi. [Meletinsky, E. M. The poetics of myth]. – Moscow: Nauka, 1976. – 407 p.
- 3 **Jaqsılıqov, A. J.** Qazaq adebieti şığarmalarındağı dini mazmundağı beyneler, motivter men ideyalar. [Zhaksylykov, A. Zh. Images, motives and ideas with religious content in the works of Kazakh literature. – Almaty, 1999. – 348 p.

4 **Sadigov, H.** Mifologizm uqpal ma aer me, alde qubilis pa? // Qazaq adabieti. [Sadykov, H. Is mythologism influence or fenomen?] // Kazakh literature. – 1985. – N. 28. – P. 6–7.

5 **Xalizev, V.** Adebiet teoriyası. [Khalizev, V. Theory of literature]. – M. : Higher school, 2002. – 437 p.

6 **Mawlenov, A.** Qazirgi prozada miftik-awızsa qoldanw. [Maulenov, A. The usage of myth-legend in modern prose] – Almaty : Kazgurt, 2008. – 184 p.

7 **Pañenko, I.** Otkenge suraq qoyu – bolaşaqqa kozqaras // Voprosi literatwra. [Panchenko, I. Questioning the past – to look into the future // Questions of literatury]. – 1983. – No. 6. – P. 83–109.

8 **Galieva, A. N.** Qazirgi zamanđı qazaq romandarı Irılımındađı mifopoetikalıq pininder: filol. ğıl. Cand. ... dıus.: 10.01.02. – Almaty, 2006. – 128 p.

9 **Volkov, I.** Şıarmaşılıq adister jane korkemdik juyeler. [Volkov, I. Creative Methods and Artistic Systems]. – M. : Art, 1989. – 250 p.

10 **Januzakova, K. T.** Qazaq kromantisminin poetikaci. Monographia [Zhanuzakova, K. T. Poetic of kazakh romantism. Monography]. – Almaty, 2015. – 224 p.

Материал баспаға 16.03.21 түсті.

К. Т. Жанузакова, А. К. Ибадуллаева

Казахский национальный женский педагогический университет,
Республика Казахстан, г. Алматы.

Материал поступил в редакцию 16.03.21.

МИФОПОЭТИКА В СОВРЕМЕННОЙ КАЗАХСКОЙ ПРОЗЕ

Мифопоэтические формы, вплетаясь в художественную систему современной казахской прозы, стали способом изображения художественной правды и концептуальной, философской мысли о сущности жизни, о таинствах бытия и природы человека. Рассматриваются функции мифопоэтических форм в прозаических произведениях, которые являются эстетическим инструментом, служащим художественному интересу и раскрытию концепции, идеи. С 60–70-х годов XX века в литературе активно использовались мифологические сюжеты, мотивы, образы. Определяются художественные функции мифопоэтических сюжетов, образов в художественной системе прозаических произведений. Влияние религиозных и мифологических мотивов на развитие казахского литературного процесса в XX веке было значительным. В статье

сформулированы факторы, повлиявшие на его неравномерное развитие. Поскольку социалистический реализм, доминировавший в литературе XX века, не в полной мере отвечал художественным потребностям и запросам казахских писателей, они использовали мифопоэтическую форму как способ самовыражения и изображения насущных проблем общества. В современной прозе мифопоэтика стала одним из основных художественных средств постижения истины и изображения правды жизни.

Ключевые слова: мифопоэтические формы, мифология, легенды и рассказы, прозаические произведения, мифическое творчество.

K. T. Zhanuzakova, A. K. Ibadullaeva

Kazakh National Women's Teacher Training University,

Republic of Kazakhstan, Almaty.

Material received on 16.03.21.

MYTHOPOETIC IN THE MODERN KAZAKH PROSE

Mythopoetic forms, woven into the artistic system of modern kazakh prose, violated the canons of socialist realism, became a way of depicting artistic truth and philosophical thought about the essence of life. The article examines the functions of mythopoetic forms in prose works, which are an aesthetic tool serving artistic interest and the disclosure of concepts and ideas. Since the 70s of the XX century, mythological plots, motives and images in the works of Kazakh writers have been actively used in Kazakh literature. The article examines the artistic functions of mythopoetic plots, images in the artistic system of prose works. The influence of religious and mythological motives on the development of the Kazakh literary process in the 20th century was significant. The article formulates the factors that influenced its uneven development. Since socialist realism, which dominated the literature of the twentieth century, did not fully meet the artistic needs and demands of Kazakh writers, they used the mythopoetic form as a way of self-expression and depicting vital problems of society.

Keywords: mythopoetic forms, mythology, legends and stories, prosaic works, mythical creativity.

Теруге 16.03.2021 ж. жіберілді. Басуға 26.03.2021 ж. қол қойылды.
Электронды баспа
1,80 Mb RAM

Шартты баспа табағы 17,0. Таралымы 300 дана. Бағасы келісім бойынша.
Компьютерде беттеген: А. Шукурбаева
Корректор: А. Р. Омарова
Тапсырыс № 3754

Сдано в набор 16.03.2021 г. Подписано в печать 26.03.2021 г.
Электронное издание
1,80 Mb RAM

Усл. печ. л. 17,0. Тираж 300 экз. Цена договорная.
Компьютерная верстка: А. Шукурбаева
Корректор: А. Р. Омарова
Заказ № 3754

«Toraighyrov University» баспасынан басылып шығарылған
Торайғыров университеті
140008, Павлодар қ., Ломов к., 64, 137 каб.

«Toraighyrov University» баспасы
Торайғыров университеті
140008, Павлодар қ., Ломов к., 64, 137 каб.
67-36-69
e-mail: kereku@tou.edu.kz
www.vestnik.tou.edu.kz